

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.4.16>
УДК 342.7

Максим Вікторович МІЩЕНКО
аспірант, Національна академія внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3107-0426>
e-mail: valentyna_ukraine@ukr.net

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄС

Метою дослідження є компаративний аналіз конституційно-правових засад гендерної рівності в Україні та інших країнах, а також вивчення впливу конституційно-правового забезпечення на показник глобального індексу гендерного розриву. У дослідженні застосовано метод аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, систематизації, кластерний аналіз. За результатами дослідження впливу конституційно-правового забезпечення на показник Глобального індексу гендерного розриву виділено серед держав-членів ЄС три групи: країни із більш високим рівнем забезпечення гендерної рівності, країни із відносно високим рівнем та країни із середнім рівнем.

Ключові слова: конституційно-правове забезпечення, гендерна рівність, Глобальний індекс гендерного розриву, гендерна політика

ВСТУП

Забезпечення рівних прав чоловіків і жінок в умовах посилення процесів глобалізації, інтернаціоналізації та регіоналізації є одним з важливих аспектів правотворчої діяльності держави, а також показником ефективного функціонування суспільства. Сучасний стан соціально-економічного розвитку свідчить про особливу важливість цієї проблеми для України, оскільки суспільство ще не до кінця усвідомлює її наявність. Незважаючи на те, що Конституція України [1] регулює демократичні засади розвитку держави, гарантує свободу особистості, загальні політико-правові засади гендерної рівності, реалії життя свідчать про наявність проблеми гендерної нерівності та її особливу гостроту як у суспільстві, так і в різних інституціях.

Прагнення до інтеграції у світовий економічний, правовий простір та обраний курс побудови європейських демократичних інституцій підтверджує необхідність утвердження цінності гендерної рівності, запобігання гендерній дискримінації та забезпечення рівних прав жінок і чоловіків на участь у прийнятті рішень, реалізації можливостей та поєднанні сімейних і професійних обов'язків.

Тому проблема дослідження конституційно-правових засад і державних механізмів забезпечення гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах є надзвичайно актуальною.

МЕТА РОБОТИ

Дослідження спрямоване на порівняльний аналіз конституційно-правової бази гендерної рівності в Україні та інших країнах, а також вивчення впливу конституційних та законодавчих положень на Глобальний індекс гендерного розриву.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Застосовано метод аналізу, синтезу у дослідженні теоретико-методологічних основ конкретної проблеми; метод порівняння в аналізі та оцінюванні показників; кластерний аналіз у групуванні держав-членів ЄС та України за показником глобального індексу гендерного розриву; метод узагальнення та систематизації у формуванні гіпотез і висновків. Для проведення дослідження обрано Україну та держави-члени ЄС.

Інформаційна база дослідження базується на звітах

за 2017-2024 рр.: The Global Gender Gap Report стосовно індикаторів Global Gender Gap Index та його субіндексів [2].

РЕЗУЛЬТАТИ

Проголошення рівності всіх людей перед законом на основі демократії, надання жінкам рівність прав і можливостей для самореалізації на рівні з чоловіками у процесі становлення соціального суспільства визначається гендерною рівністю. Демократичні зміни, що відбулися в Європі, не змогли зупинити поширення дискримінації за ознакою статі. Досить тривалий час національну та міжнародну правотворчу практику було спрямоване на створення нових документів, нормативно-правове забезпечення яких спрямоване на захист прав людини і громадянина. Однак, коли йдеться про гендерну рівність, проблема не обмежується правами жінок. У цьому контексті основну увагу приділено рівності чоловіків і жінок в їх власному житті та суспільстві.

У цьому світлі, починаючи з 2014 р., Стратегії гендерної рівності Ради Європи стали важливим механізмом для просування та зміцнення принципів рівності між жінками і чоловіками у державах-членах [3]. Ці документи є не лише політичними орієнтирами, але й практичними дороговказами для урядів, громадських організацій та освітніх закладів, які прагнуть до гендерної справедливості. Кожна з прийнятих стратегій: на 2014-2017 рр., 2018-2023 рр. та чинна на 2024-2029 рр. – визначає ключові напрями діяльності: попередження насильства стосовно жінок, забезпечення рівного доступу до правосуддя, участь жінок у політиці та прийнятті рішень, гендерна освіта, а також подолання стереотипів [3]. Їхня сила полягає у поєднанні правових, освітніх і соціальних заходів, які втілюються як на загальноєвропейському рівні, так і в рамках національних політик.

Для України участь у реалізації цих стратегій є не лише зобов'язанням у межах міжнародного права, а й шансом для якісного реформування внутрішньої гендерної політики. Україна, адаптуючи європейські підходи, формує сучасну модель державного управління, де права жінок і чоловіків розглядаються як рівнозначні, а не вторинні.

Так, Стратегії Ради Європи є потужним інструментом впливу на формування нового суспільного договору, в

основі якого – повага, рівність і справедливість. Ухваляючи такі стратегії гендерної рівності Рада Європи спробувала стандартизувати європейське законодавство про права людини та верховенство права на основі запровадження прав і можливостей для чоловіків і жінок. Згідно з цим нормативно-правовим актом гендерна рівність передбачає рівні права, однакову значимість, можливості, обов'язки чоловіків, жінок, хлопців і дівчат, а також їхню рівноправну участь у всіх сферах суспільного та приватного життя, рівний доступ до ресурсів і прав.

Слід зазначити, що проблема гендерної рівності в Україні є актуальною, і її вирішення спрямоване на досягнення паритету жінок і чоловіків у всіх сферах політичного, соціально-економічного життя суспільства та застосування спеціальних заходів для усунення дисбалансу можливостей. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) регулює основні напрями державної політики у забезпеченні рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, визначає механізм забезпечення рівних прав і можливостей, а також встановлює правові основи запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству та відповідальність за порушення законодавства у цій сфері [4]. Крім того, закон визначає перелік державних органів, уповноважених виконувати функції з реалізації гендерної політики.

Нормативно-правове забезпечення гендерної рівності в Україні знаходиться на достатньо високому рівні, про що свідчать окремі законодавчі та нормативно-правові акти, положення яких загалом узгоджено з нормами міжнародного права. Крім того, Конституція України [1] встановлює рівний правовий статус чоловіків і жінок, визначає рівні можливості для його реалізації на основі рівної участі у суспільному житті. Зокрема, ст. 21 захищає рівність усіх людей у їх гідності та правах, невідчужуваних і непорушних. Ст. 24 закріплює рівність прав жінок і чоловіків перед законом, забезпечує надання їм рівних конституційних прав, свобод і можливостей у суспільно-політичній і культурній діяльності, освіті та професійній підготовці, виборі місця роботи та рівність в оплаті праці, встановленні пенсійного забезпечення, а також створює умови, за яких жінки можуть поєднувати роботу з материнством. Слід зазначити, що положень про можливість поєднувати роботу з батьківством, мається на увазі права та законні інтереси батька дитини, у ст. 24, як і у змісті решти положень Конституції, не міститься. На жаль, це свідчить про дискримінацію працюючих чоловіків-батьків, порівняно з працюючими жінками-матерями.

З метою запобігання та протидії дискримінації прийнято Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012 р.) [5] визначено організаційно-правовий механізм запобігання та протидії дискримінації, зокрема за ознакою статі та передбачено адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність за порушення вимог цього закону, а насильство в сім'ї визнано кримінальним правопорушенням. Фрицький та Романюк вважають, що насильство до жінок є однією з невіршених проблем, які потребують негайного правового втручання з боку держави, а відповідальність за вчинення таких злочинів згідно з Кримінальним кодексом України 2001 р. є надто ліберальною [6, с. 146-148; 7].

У ретроспективі дослідження слід зазначити, що у свій час Концепцією Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р. [8] (нині ще є чинною) серед основних перешкод для досягнення гендерної рівності в Україні визначено дискримінацію та наявність значних структурних бар'єрів у багатьох сферах, які обмежують можливість жінок користуватися своїми основними правами. Зокрема, прогрес у політичній участі жінок, доступі до правосуддя та усунення гендерних стереотипів і сексизму є надто повільним. Крім того, насильство над жінками та економічна залежність від чоловіків – не єдина важлива проблема на цьому етапі. Результати ретроспективного аналізу гендерної рівності, як зазначає Чандра Талпаде Моханті, свідчать про те, що до ХХ ст. законодавство більшості країн підпорядкувало жінок чоловікам, а присутність жінок у суспільному житті була виключена [9, с. 61–68]. На цьому етапі чоловіки були найбільшою перешкодою для просування жінок у політиці та економіці, зазначають науковиці Шахра Разаві та Керол Міллер [10]. Водночас будь-яка фінансова незалежність жінок й їх право розпоряджатися майном не передбачались взагалі. Лише наприкінці ХХ ст. в Європі починає популяризуватися концепція гендерного розвитку суспільства, і жінки почали набувати рівних прав з чоловіками. У цей період ідею гендерної рівності задокументовано у програмі ООН, яка проголосувала здатність жінок робити внесок в економічний розвиток світової спільноти [11].

У країнах ЄС правові системи враховували гендерні відмінності, надаючи жінкам і чоловікам рівний соціальний статус. Розвиток правотворчості в таких країнах відбувається за принципом гендерно розвинутого законодавства. Основним недоліком досліджень конституційно-правових засад гендерної рівності в країнах ЄС є відсутність їх комплексності та спрямування на окремі напрями. Проте позитивний досвід гендерної рівності для України є цікавим і корисним, оскільки порівняння норм Конституції України [1] з міжнародними актами свідчить про їх достатню узгодженість, а в окремих випадках фактично повторює їхній зміст.

Оскільки гендерна нерівність є одним з проявів соціально-економічної деформації населення, важливого значення набуває її емпіричне оцінювання. Міжнародні організації спільно з регіональними інституціями щорічно розраховують Глобальний індекс гендерного розриву, який відстежує досягнення гендерної рівності за такими показниками, як:

- 1) економічна участь та можливості;
- 2) рівень освіти;
- 3) доступ до медичної допомоги; та
- 4) розширення політичних можливостей.

За результатами цих досліджень можна комплексно характеризувати стан гендерної рівності в конкретній країні. Використовуючи дані Global Gender Gap Report за період 2017-2022 рр., розрахуємо динаміку Global Gender Gap Index в Україні, який оцінює здатність країни розподіляти свої ресурси та можливості між чоловіками та жінками [2]. А використовуючи Global Gender Gap Report за період 2022-2024 рр., з'ясуємо якою є динаміка [2].

За результатами аналізу та значеннями індикаторів, найбільш сприятлива ситуація з гендерної рівності була у

2019 р. (її значення 0,721) [12, с. 165-174]. Стабільних тенденцій протягом аналізованого періоду не було, а коливання показника свідчать про наявність гендерної нерівності в країні.

Для більш детального дослідження пропонуємо поглибити розрахунки та простежити зміну субіндексів Глобального індексу гендерного розриву в Україні за той же період. Одержані дані свідчать про те, що протягом розглянутого періоду ситуація була однозначно стабільною за такими показниками, як рівень освіти та доступ до системи охорони здоров'я. Не було однозначної позитивної тенденції стосовно економічної участі та можливостей, а значення індикатора коливалося від 0,736 у 2016 р. до 0,747 у 2017 р. та знизилося до 0,732 між 2019 р. та 2020 р. Водночас значення субіндексу розширення прав і можливостей політики становило 0,107 у 2016 р. та 2017 р. і значно зросло на 0,064 у 2019 р. Однак протягом 2020 р. цей індекс знизився до позначки 0,147 [12, с. 165-174].

Загалом можна стверджувати, що найбільш оптимальними є показники доступу до освіти для жінок і чоловіків, про що свідчить значення відповідного субіндексу – 1. Рівні прав і можливостей, які отримують обидві статі в Україні з отримання доступу до системи охорони здоров'я та прав на медичну допомогу.

Що стосується участі жінок в економіці та можливостей фінансової незалежності, то є відчутні викривлення, що підтверджує тенденцію до зниження.

Найкритичніша ситуація – у розширенні прав й можливостей жінок у політиці. Одержані результати свідчать про те, що конституційно-правовий механізм забезпечення гендерної рівності в цій сфері є недосконалим і не захищає права жінок на участь у політичному житті, що обмежує їх доступ до політичної участі.

Незважаючи на досить вагомий досягнення у сфері законодавчого та нормативно-правового забезпечення гендерної рівності в Україні, постійну популяризацію боротьби з насильством стосовно жінок, використання міжнародного досвіду боротьби з гендерною нерівністю, бажаного ефекту поки що не досягнуто. Формування гендерної політики відбувається в рамках процесу євроінтеграційного розвитку [13, с.8].

Що стосується конституційно-правових засад гендерної рівності в країнах ЄС, то їх формування починається зі створення ЄС і є одним з його пріоритетів. Аналізуючи основні документи ЄС, встановлено, що кожен з них містить статті про недискримінацію, забезпечення рівності прав чоловіків і жінок, а стандарти рівності чоловіків і жінок є частиною не лише первинного законодавства, а й актів, виданих інституціями ЄС. Принцип гендерної рівності закріплено в Директивах ЄС, а недискримінація вважається основним принципом особистих прав і закріплено в Хартії основних прав ЄС [14].

Крім того, Консолідовані версії Договору про ЄС та Договору про функціонування ЄС з протоколами та деклараціями [14] передбачають рівність чоловіків і жінок та повагу до їхніх прав і свобод. Серед основних особливостей європейського законодавства у сфері боротьби з гендерною дискримінацією та утвердження гендерної рівності є:

1) розроблення спеціальних заходів для досягнення рівності між чоловіками та жінками, які спрямовано на заборону прямої та непрямой дискримінації;

2) заборона віктимізації, переслідування та вчинення дій, що містять ознаки сексуальних домагань;

3) призначення компенсацій і санкцій за порушення закону;

4) прийняття спеціального законодавства та нормативних актів стосовно гендерної рівності;

5) запровадження інститутів захисту встановлених прав [15, с. 41-46].

Оцінюючи конституційно-правові основи гендерної рівності в зарубіжних країнах, слід звернути увагу на те, що аналіз глобального індексу гендерного розриву в ЄС не має стійкої тенденції до зростання. Окремим країнам, зокрема Австрії, Бельгії, Болгарії, Ірландії, Італії, Кіпру, Литви, Мальти, Нідерландам, Німеччині, Португалії, Угорщині, Фінляндії, Франції, Чехії, не вдалося досягти збільшення значення цього показника; у Люксембурзі, Словенії та Швеції залишився майже незмінним, а в Греції, Данії, Естонії, Іспанії, Латвії, Польщі, Румунії, Словаччині та Хорватії, навпаки, суттєво знизився порівняно з попереднім роком. Така ситуація свідчить про наявність значних проблем у забезпеченні рівності прав, свобод і можливостей чоловіків і жінок.

Водночас міжнародна та національна система охорони здоров'я, яка зазнала безпрецедентного впливу пандемії COVID-2019, більше вразила жінок, ніж чоловіків. За оцінками Global Gender Gap Report 2021 5% усіх працюючих жінок і 3,9% чоловіків втратили роботу, що поглиблює гендерний розрив у сферах, де паритет уже досягнуто [16].

Вважаємо за доцільне порівняти конституційно-правову базу України та країн ЄС. Крім того, припускаємо, що законодавство України частково імплементувало норми міжнародного права в цій сфері, а наявність гендерної нерівності більшою чи меншою мірою є в усіх країнах.

Очевидно, що суспільства пострадянських країн не усвідомлюють проблеми гендерної нерівності й сприймають її як штучно введеною із західного суспільства. Для деталізації дослідження та підтвердження гіпотези ми зробимо кластеризацію країн ЄС та України відповідно до Global Gender Gap Index. Країни ЄС згруповано в окремі кластери. Кожен кластер має індивідуальні характеристики та особливості соціально-економічного та політичного розвитку. Про це свідчать результати проведених оцінювань на основі одного з методів багатовимірного статистичного аналізу (кластерного аналізу), що дає змогу визначити зв'язок між субіндексами Глобального індексу гендерного розриву. Результати цього дослідження дають змогу виділити кілька груп країн ЄС, які мають як спільні, так і відмінні риси гендерної рівності.

Група 1. Високорозвинені країни, де гендерний розрив мінімальний (Фінляндія – 0,861; Швеція – 0,823; Німеччина – 0,796; Іспанія – 0,788; Франція – 0,784). У таких країнах високий рівень конституційно-правового забезпечення гендерної рівності, досить високий рівень доступу жінок до участі в політичному, економічному та громадському житті [12, с. 171].

Група 2. Країни з високим рівнем соціально-економічного розвитку, де гендерний розрив має тенденцію до зростання (Латвія – 0,778; Бельгія – 0,777; Португалія – 0,775; Нідерланди – 0,762). Проте правозахисна система цієї групи країн не може достатньо забезпечити гендерну рівність та пом'якшити проблеми дискримі-

нації, сексизму та обмеження прав жінок на участь у суспільно-політичному та економічному житті [12, с. 171].

Група 3. Країни зі середнім рівнем соціально-економічного розвитку, де гендерний розрив значно нижчий (Угорщина – 0,688; Греція – 0,689; Румунія – 0,700; Мальта – 0,703; Кіпр – 0,707; Чехія – 0,7 – 0; 0,726 та Україна – 0,714) [12, с. 171]. Конституційно-правова база таких країн сформувалася під впливом залишків СРСР, є ще незавершеною та потребує гармонізації та стандартизації. Для цієї групи країн характерне незнання проблема гендерної нерівності в суспільстві, наявність гендерних стереотипів, часті прояви насильства до жінок, суттєві обмеження прав жінок на участь у політиці та економічному житті. Гендерна система в суспільствах цих країн часто позиціонується як дихотомічна та ієрархічна, а поглиблення гендерної нерівності спричинене емпірично обґрунтованими та соціально сконструйованими соціальними відмінностями.

Зазначимо, що за умовами 2019 р. Україна входила до 3 кластерів з такими країнами ЄС, як Болгарія, Греція, Італія, Кіпр, Люксембург, Мальта, Румунія, Словаччина, Угорщина, Хорватія та Чехія. У 2020 р. ситуація дещо змінилася, й Україна за результатами значень аналізованого показника потрапила в один кластер з Грецією, Естонією, Кіпром, Люксембургом, Мальтою, Польщею, Румунією, Словаччиною, Словенією, Угорщиною та Чехією, де спостерігається дуже повільний прогрес [17]. На основі отриманих даних можна констатувати, що Україна займає стійке місце серед пострадянських країн зі схожими ментальними, соціально-економічними та геополітичними особливостями. Конституційні та правові рамки гендерної рівності в цій групі країн є схожими.

Стосовно дослідження країн ЄС в інших кластерах, слід зазначити, що досить високе значення показника мають Ірландія (0,800), Німеччина (0,796), Іспанія (0,788). Слід зазначити, що найбільш гендерно рівноправними в сучасному світі вважаються Швеція (0,823) і Фінляндія (0,861) [12, с. 171].

Звернемо увагу на особливості гендерної рівності в Данії, де Global Gender Gap Index у 2020 р. порівняно з 2019 р. значно знизився на 0,014 – з 0,782 до 0,768 [12, с. 172]. Данія вважається країною з досить високим рівнем участі жінок у політичному житті та їх представництвом у парламенті, який становить 37,4% [18, с. 312–316]. Для порівняння в Україні цей показник у 2019 р. становив 20,5% [19], у 2021 р. – 20,8%, а в країнах із гендерними квотами в середньому 26,2% [16], тобто вдвічі менше. Водночас законодавство Данії не передбачає спеціальних положень з надання жінкам конкретної кількості виборчих місць, тобто немає гендерних квот. В Конституції України ст. 71 визначає, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними та проводяться шляхом таємного і рівного голосування, а також загальних і прямих виборчих прав [1].

Однак слід зазначити, що найбільші асиметрії в країнах ЄС та Україні спостерігаються за індикатором доступу жінок до участі в політичному та економічному житті. Водночас спостерігається позитивна тенденція зрівняння прав і можливостей у доступі до освіти та охорони здоров'я, що свідчить про подолання гендерного розриву в цих сферах та зрівняння прав чоловіків і жінок. Зокрема, у 2019 р. найбільш суттєвий розрив за

рівнем політичної участі був у країнах, що входять до третього кластеру, включно з Україною, а у 2020 р. він торкнувся країн другого кластеру [17]. Водночас у країнах третього кластеру цей розрив значно скоротився.

Слід також зазначити, що затвердження Концепції комунікації у сфері гендерної рівності від 2020 р. розширило доступ жінок до понад 450 професій і посад, а також усунуло дискримінаційні норми, зокрема у сфері безпеки і оборони, оскільки доведено зростання ролі жінок у миротворчій діяльності та запобіганні конфліктам [20]. Цей нормативно-правовий акт дещо послабив суспільно прийнятні стереотипи про ролі, місця та становища жінки на ринку праці, оскільки гендерний розподіл праці є досить відчутним. Є помилкова думка, що жінки є більш вимогливими до умов праці та менш гнучкими для понаднормової роботи. Крім того, дослідження доводять, що Німеччина є найбільш розвиненою країною в ЄС стосовно участі жінок у секторі безпеки та оборони. У 2005 р. прийнято закон, що гарантує однакові права для військовослужбовців обох статей, а водночас здійснено численні заходи для суміщення професійних і сімейних обов'язків. Зараз у Бундесвері кількість жінок у погонах складає приблизно 12% від загальної чисельності військовослужбовців. А серед цивільного контингенту, який працює в німецькій армії, – майже 40 %. До речі, служба або робота в Бундесвері дає жінкам гарні кар'єрні перспективи та можливості у подальшому. І на сьогодні майже кожна п'ята заява на військову службу надходить саме від жінок [21].

Необхідно привернути увагу до питання гендерної рівності для запобігання та протидії гендерній нерівності. Пріоритетом у цьому контексті є інформування жінок про їхні права, свободи та можливості. Друге не менш важливе завдання – кинути виклик стереотипам про ролі жінки у суспільстві, економіці та політиці [22, с. 130–140] і необхідність приховувати порушення прав жінок на гендерну рівність. Тому що Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок проголошує обов'язок забезпечувати рівні права чоловіків і жінок на користування соціально-економічними, культурними, соціальними та політичними правами та визнає будь-яке насильство стосовно них злочином.

Інтерес викликає і поточний стан забезпечення гендерної рівності в Україні, та чи змінився Індекс гендерної рівності з 2022 р., враховуючи наведені нами показники раніше. Так, 4 березня 2025 р. подано повне оцінювання стану гендерної рівності за європейськими стандартами [23]. За сукупним показником Індексу гендерної рівності Україна демонструє результати, наближені до середньоєвропейських стандартів, зокрема у таких сферах, як «здоров'я», «фінанси» та «час». У контексті використання часу рівень гендерної рівності визначається співвідношенням оплачуваної та неоплачуваної праці серед жінок і чоловіків, а також структурою розподілу часу між роботою та дозвіллям. Згідно з наявними дослідженнями, показник України у сфері «час» навіть перевищує середньоєвропейський рівень, що пояснюється високою активністю обох статей у благодійній та волонтерській діяльності. Така участь, з одного боку, свідчить про високий рівень соціальної інтеграції та громадянської залученості, а з іншого – вказує на зростання навантаження на волонтерську спільноту, зокрема з 2022 р., а для частини – з 2024 р. [24].

Особливо гостро це навантаження відчувається жінками, які поєднують професійну зайнятість із неоплачуваною доглядовою працею та волонтерськими обов'язками, що суттєво підвищує ризики емоційного та фізичного вигорання. Водночас зберігається гендерний дисбаланс у сфері «впливу», оскільки жінки досі недостатньо представлені на керівних посадах. Представництво жінок і чоловіків на рівні міністрів в Україні незбалансоване – 19% жінок і 81% чоловіків. Середні для ЄС значення – 33% для жінок та 67% для чоловіків. Серед депутатів Верховної Ради жінки становлять лише 20,5%. Середні показники в ЄС – 32,7% жінок-депутатів [25; 26]. Відносно краще жінки в Україні представлені серед депутатів місцевих рад (жінки – 37%, чоловіки – 63%). Середні для ЄС значення менш збалансовані, ніж в Україні, – 30% для жінок та 70% для чоловіків [26].

Активність на ринку праці в Україні традиційно нижча для жінок і близька до середньоєвропейського рівня. У 2021 р. показник повної зайнятості людей віком старше за 15 р. становив 43% для жінок проти 57% для чоловіків. Середні для ЄС значення – 42,5% для жінок та 57,4% для чоловіків [27]. Водночас аналіз свідчить, що для роботодавців України є нетиповою практика відпускати працівників на годину-дві в робочий час для вирішення особистих або сімейних справ. Частка тих, хто має таку можливість, у 2024 р. становила 7,7% як для жінок, так і для чоловіків [28]. Це найнижчий показник серед країн ЄС, що свідчить про обмежені можливості поєднувати роботу із сімейними обов'язками. Середні для ЄС значення – 29% для жінок та 37,2% для чоловіків [29]. Слід відзначити, що вищі рівні управління в Україні досі характеризуються недостатньою інституційною представленістю жінок. Як повідомила урядова уповноважена з питань гендерної політики К. Левченко, частка жінок серед державних службовців найвищої – категорії А – становить лише близько 30%. Така статистика вказує на збереження гендерного дисбалансу у процесах прийняття стратегічних рішень на державному рівні. [30].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати аналізу наукових джерел у сфері конституційно-правового забезпечення гендерної рівності в Україні та державах ЄС, слід відзначити, що ця проблематика набуває дедалі більшої актуальності як на міжнародному рівні, так і серед громадян окремих країн. Нормативне врегулювання відповідних правових відносин наразі перебуває на етапі активного формування, інституційного розвитку та правової уніфікації як у межах національних юрисдикцій, так і в рамках європейського правового простору.

У підсумку проведеного дослідження можна виок-

ремити низку ключових викликів у сфері забезпечення гендерної рівності в умовах посилення глобалізаційних процесів та європейської інтеграції України.

Посилення проявів гендерно зумовленого насильства, яке переважно спрямоване проти жінок. Цей феномен охоплює не лише домашнє й сексуальне насильство, а й сексуальні домагання, зокрема у трудовому середовищі. Нерівність на ринку праці, що проявляється у формі дискримінаційних практик, включаючи горизонтальну та вертикальну гендерну сегрегацію, нерівний доступ до престижних професій, а також значну різницю в оплаті праці. Домінування чоловіків на керівних посадах у політичних, державних та бізнес-структурах зумовлює гендерний дисбаланс у розподілі ресурсів та можливостей.

Підвищення ролі політичного представництва жінок розглядається як ключовий індикатор демократичності суспільства. Практика запровадження гендерних квот, ефективно реалізована в низці країн ЄС, може стати важливим інструментом вирівнювання політичного впливу.

Гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами гендерної рівності, зокрема шляхом вдосконалення правових механізмів захисту прав жінок і посилення кримінальної відповідальності за акти гендерно зумовленого насильства. Інтеграція гендерного підходу в інноваційну діяльність як чинник модернізації науково-технічного прогресу та розвитку інклюзивних технологій.

Водночас закріплення принципу гендерної рівності у конституціях та основних законах держав, хоча й становить важливий складник, не є вичерпною умовою для досягнення реальної рівності. Актуальним залишається формування ефективних механізмів реалізації задекларованих норм через державну політику, адміністративні інструменти та правозастосовну практику. Конституція України, як і низка основоположних актів зарубіжних країн, містить положення про рівність прав і можливостей жінок і чоловіків, які деталізуються у відповідних підзаконних актах.

Однак, попри прогресивні законодавчі норми, на практиці є значні виклики. Передусім це – стійкі гендерні стереотипи, соціальне знецінення проблеми нерівності, а також недостатнє визнання структурних обмежень прав і можливостей жінок. Усе це призводить до викривлення функціонування механізмів протидії дискримінації за ознакою статі та ускладнює реалізацію прав жінок у політичній, економічній та суспільній сферах. Так, досягнення реальної гендерної рівності вимагає комплексного підходу, що охоплює як нормативно-правові, так і соціально-економічні та культурні аспекти.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР; станом на 01 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Global Gender Gap Reports <https://www.weforum.org/publications/series/global-gender-gap-report/>
3. Gender Equality Strategy (2024-2029). Gender Equality Commission (GEC) <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-gender-equality-strategy-for-2024-2029-available-in-ukrainian>
4. Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV 2005; станом на 19 грудня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI; станом на 30 травня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
6. Фрицький О.Ф., Романюк І.І. Конституційно-правові аспекти забезпечення гендерної рівності в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1. С. 146-148.

7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III; станом на 01 лютого 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: Розпорядження КМУ від 05.04.2017 р. № 229-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-p#Text>
9. Mohanty C.T. Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. *Feminist Review*. 1988. № 30. pp. 61–68. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1057/fr.1988.42>
10. Razavi S., Miller, C. From WID to GAD: Conceptual Shifts in the Women and Development Discourse. *UNRISD Occasional Paper*, No. 1, United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Geneva. 1995. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/148819/1/863101828.pdf>
11. Reeves, H., Baden, S. Gender and development: Concepts and definitions. *Report prepared for the Department for International Development (DFID) for its gender mainstreaming intranet resource, Institute of Development Studies, BRIDGE report Number 55*, 2000. Brighton. URL: <https://search.worldcat.org/title/gender-and-development-concepts-and-definitions/oclc/51641147>
12. Mishchenko M., Lukianets-Shakhova V., Rostetska S., Shvets S. Constitutional and legal framework for gender equality in Ukraine and world countries. *Amazonia Investiga*, 2022. 11(49), P. 165-174. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.49.01.18>
13. Пищуліна О.М. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Аналітичний звіт. Київ, 2016. 244 с.
14. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
15. Чичкало-Кондрацька І.Б., Дерев'яно А.К., Кондрацька Д.С. Гендерна нерівність у зарубіжних країнах: причини виникнення, особливості розвитку та державна політика з її подолання. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 5(1). С. 41-46.
16. Global Gender Gap Report 2021 URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2021/>
17. Global Gender Gap Report 2020 URL: <https://www.weforum.org/publications/gender-gap-2020-report-100-years-pay-equality/>
18. Анішук Н. В. Гендерно-правові реформи в Данії. *Правові новели*. 2023. №19. С. 312–316
19. IPU Parline. Global data on national parliaments. Monthly ranking of women in national Parliaments. URL: <https://data.ipu.org/women-ranking?month=10&year=2021>
20. Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1128-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-p#Text>
21. Німеччина та гендерна рівність. Березень, 2025. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/henderna-polityka/nimechchyna-ta-henderna-rivnist/>
22. Becker, G. Human Capital. *Columbia University Press*. 2017. pp. 130–140. URL: <https://cup.columbia.edu/>
23. У Києві презентували Індекс гендерної рівності за стандартами ЄС: у яких сферах відстає Україна. Дата: 05 Березня 2025. *ZMINA. Центр прав людини*. URL: <https://zmina.info/news/u-kyievi-prezentuvaly-indeks-gendernoyi-rivnosti-za-standartamy-yes-v-yakyh-sferah-vidstaye-ukrayina/>
24. Ukraine ranks 20th in the EU's Gender Equality Index. *Reanimation package of reforms*. URL: https://rpr.org.ua/en/news/ukraine-ranks-20th-in-the-eu-s-gender-equality-index/?utm_source=chatgpt.com
25. Ukraine. IPU Parline. *Global data on national parliaments* URL: <https://data.ipu.org/parliament/UA/UA-LC01/data-on-women/>
26. Women's political representation improves, but road to parity remains long. European Commission. 7 March 2025 URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/womens-political-representation-improves-road-parity-remains-long-2025-03-07_en?utm_source=chatgpt.com
27. Зайнятість та безробіття населення України (за методологією МОП) у 2021 році. Державна служба статистики України. 2022. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
28. Flexible working time arrangements: share of employees with flexibility to take hours off during working days. Eurostat. 2024. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
29. Gender employment gap, by type of employment (sdg_05_30). Eurostat. 2025. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>
30. Левченко К. Гендерна політика в Україні: стан і виклики *Урядовий портал*. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

References

1. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine 28.06.1996 № 254k/96-VR; as of 01 January of 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text> (in Ukrainian).
2. Global Gender Gap Reports <https://www.weforum.org/publications/series/global-gender-gap-report/>
3. Gender Equality Strategy (2024-2029). Gender Equality Commission (GEC) <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-gender-equality-strategy-for-2024-2029-available-in-ukrainian>
4. On ensuring equal rights and opportunities for women and men: Law of Ukraine of 08.09.2005. № 2866–IV 2005; as of 19 December of 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (in Ukrainian).
5. On the principles of preventing and combating discrimination in Ukraine: Law of Ukraine of 06.09.2012. № 5207–VI; as of 30 May of 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (in Ukrainian).
6. Frytskyi O.F., Romaniuk I.I. Constitutional and legal aspects of ensuring gender equality in Ukraine. *Young scientist*. 2017. № 5.1. pp. 146-148. (in Ukrainian).
7. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of 05.04.2001. № 2341-III; as of 01 February of 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukrainian).
8. On approval of the Concept of the State Social Program for Ensuring Equal Rights and Opportunities of Women and Men for the Period Until 2021: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 05.04.2017 r. № 229-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-p#Text> (in Ukrainian).
9. Mohanty C.T. Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. *Feminist Review*. 1988. № 30. pp. 61–68. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1057/fr.1988.42>

10. Razavi S., Miller, C. From WID to GAD: Conceptual Shifts in the Women and Development Discourse. *UNRISD Occasional Paper*, No. 1, United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Geneva. 1995. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/148819/1/863101828.pdf>
11. Reeves, H., Baden, S. Gender and development: Concepts and definitions. *Report prepared for the Department for International Development (DFID) for its gender mainstreaming intranet resource*, Institute of Development Studies, BRIDGE report Number 55, 2000. Brighton. URL: <https://search.worldcat.org/title/gender-and-development-concepts-and-definitions/oclc/51641147>
12. Mishchenko M., Lukianets-Shakhova V., Rostetska S., Shvets S. Constitutional and legal framework for gender equality in Ukraine and world countries. *Amazonia Investiga*, 2022. 11(49), P. 165-174. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.49.01.18>
13. Pyshchulina O.M. Gender Equality and Development: A View in the Context of Ukraine's European Strategy. Analytical Report. Kyiv, 2016. 244 p. (in Ukrainian).
14. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
15. Chychkalo-Kondratska I.B., Derevianko A.K., Kondratska D.S. Gender inequality in foreign countries: causes, features of development and state policy to overcome it. *Problems of a systemic approach in economics*. 2019. Vol. 5(1). pp. 41-46. (in Ukrainian).
16. Global Gender Gap Report 2021 URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2021/>
17. Global Gender Gap Report 2020 URL: <https://www.weforum.org/publications/gender-gap-2020-report-100-years-pay-equality/>
18. Anishchuk N. V. Gender-legal reforms in Denmark. *Legal novellas*. 2023. № 19. pp. 312–316 (in Ukrainian).
19. IPU Parline. Global data on national parliaments. Monthly ranking of women in national Parliaments. URL: <https://data.ipu.org/women-ranking?month=10&year=2021>
20. On approval of the Concept of Communication in the Field of Gender Equality: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 16.09.2020 r. № 1128-r URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-p#Text> (in Ukrainian).
21. Germany and Gender Equality. March, 2025. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/henderna-polityka/nimechchyna-ta-henderna-rivnist/> (in Ukrainian).
22. Becker G. Human Capital. *Columbia University Press*. 2017. pp. 130–140. URL: <https://cup.columbia.edu/>
23. The Gender Equality Index according to the EU standards was presented in Kyiv in which areas does Ukraine lag behind. Date: March 5, 2025. ZMINA. Human Rights Center. URL: <https://zmina.info/news/u-kyievi-prezentuvaly-indeks-gendernoyi-rivnosti-za-standartamy-yes-v-yakyh-sferah-vidstaye-ukrayina/> (in Ukrainian).
24. Ukraine ranks 20th in the EU's Gender Equality Index. *Reanimation package of reforms*. URL: https://rpr.org.ua/en/news/ukraine-ranks-20th-in-the-eu-s-gender-equality-index/?utm_source=chatgpt.com
25. Ukraine. IPU Parline. *Global data on national parliaments* URL: <https://data.ipu.org/parliament/UA/UA-LC01/data-on-women/>
26. Women's political representation improves, but road to parity remains long. European Commission. 7 March 2025 URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/womens-political-representation-improves-road-parity-remains-long-2025-03-07_en?utm_source=chatgpt.com
27. Зайнятість та безробіття населення України (за методологією МОП) у 2021 році. Державна служба статистики України. 2022. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
28. Flexible working time arrangements: share of employees with flexibility to take hours off during working days. Eurostat. 2024. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
29. Gender employment gap, by type of employment (sdg_05_30). Eurostat. 2025. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>
30. Levchenko K. Gender Policy in Ukraine: Status and Challenges. *Government Portal*. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/> (in Ukrainian).

Maksym MISHCHENKO

postgraduate student, National Academy of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3107-0426>

e-mail: valentyina_ukraine@ukr.net

CONSTITUTIONAL AND LEGAL FRAMEWORK FOR GENDER EQUALITY IN UKRAINE AND THE EU MEMBER-STATES

This research aims at a comparative analysis of the constitutional and legal foundations of gender equality in Ukraine and other countries, as well as the study of the constitutional and legal provision influence on the indicator of Global Gender Gap Index. The research uses the method of analysis, synthesis, comparison, generalization, systematization, cluster analysis. Research results on the influence of constitutional and legal provision on the Global Gender Gap Index, there are three groups among the EU members: countries with a higher level of gender equality (Global Gender Gap Index between 0.784-0.861: Ireland, Finland, France, Germany, Spain, and Sweden); countries with a more or less high level of gender equality (Global Gender Gap Index between 0.762-0.778: Latvia, Netherlands, and Portugal), and countries with an average level of gender equality (Global Gender Gap Index between 0.688 and 0.726: Greece, Cyprus, Luxembourg, Malta, Romania, Slovakia, Hungary, Czech Republic). The first group of countries has a more advanced constitutional and legal provision for gender equality. In the second group – the principles of constitutional and legal provision for gender equality are not fully implemented. In the third group – the constitutional and legal provision needs reviewing and improvement. Ukraine is characterized by gender inequality, violence against women, low level of the legal protection of women, limitation of their access to participation in public, political and economic life. It has been established that to ensure gender equality in countries, it is not enough to establish the principle of gender equality on the basis of constitutional and legal regulation. The Constitution of Ukraine (1996) and most of the basic laws of foreign countries establish the principle of equal rights and opportunities for men and women, and subordinate normative and legal acts detail them. However, the presence of significant stereotypes and non-recognition of the problem of gender inequality in society, restrictions on the rights, freedoms and opportunities of women lead to the deformation of the mechanism for combating gender inequality and protecting women's rights in socio-political and economic life.

Keywords: Constitutional and legal framework, gender equality, Global Gender Gap Index, gender policy